

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

**ПРАВА НАЦИОНАЛНИХ
МАЊИНА
У УСТАВНОПРАВНОМ
СИСТЕМУ РЕПУБЛИКЕ
СРБИЈЕ**

ПРАВА НАЦИОНАЛНИХ
МАЊИНА У УСТАВНОПРАВНОМ
СИСТЕМУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC CONFERENCES

Book CLXXVII

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

Book 42

COMMITTEE FOR NATIONAL MINORITIES AND HUMAN RIGHTS STUDIES

RIGHTS OF NATIONAL MINORITIES
UNDER THE CONSTITUTIONAL
SYSTEM OF THE REPUBLIC OF SERBIA

PROCEEDINGS OF THE ROUND TABLE HELD ON NOVEMBER 27, 2017

Accepted for publication at the 7th Session of the Department of Social Sciences, held on September 25, 2018, after being reviewed by Academician *Tibor Varady*, Professors *Marijana Pajvančić*, *Dragoljub B. Đorđević*, *Miodrag Jovanović*, *Branko Ćupurdija*, *Biljana Sikimić*, PhD and *Mladena Prelić*, PhD

Editor
Academician
TIBOR VARADY

BELGRADE 2019

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXVII

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 42

ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА И ЉУДСКИХ ПРАВА

ПРАВА НАЦИОНАЛНИХ
МАЊИНА У УСТАВНОПРАВНОМ
СИСТЕМУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

ЗБОРНИК РАДОВА СА ОКРУГЛОГ СТОЛА ОДРЖАНОГ 27. НОВЕМБРА 2017.

Примљено на VII скупу Одељења друштвених наука 25. септембра 2018.
године на основу рецензија академика *Тибора Варадија*, професора
Маријане Пајванчић, *Драгољуба Б. Ђорђевића*, *Миодрага Јовановића*,
Бранка Ђујурдије, др *Биљане Сикимић* и др *Младене Прелић*

У р е д н и к
академик
ТИБОР ВАРАДИ

БЕОГРАД 2019

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Лектура
Невена Ђурђевић

Коректура
Весна Шубић

Технички уредник
Никола Стевановић

Тираж 300 примерака

Штампа
ЈП Службени гласник

САДРЖАЈ

<i>Предговор – Тибор Варади. . . . .</i>	<i>7</i>
<i>Тамаш Корхец, Нетериторијална самоуправа у Србији – 15 година усавршавања правног оквира културне аутономије . . . . .</i>	<i>9</i>
<i>Tamás Korhecz, Non-territorial Self-Governance in Serbia – 15 Years Long Evolution of the Legal Framework of Cultural Autonomy. . . . .</i>	<i>28</i>
<i>Горан Башић, „Културна аутономија“ националних мањина у Републици Србији . . . . .</i>	<i>29</i>
<i>Goran Bašić, National Minorities “Cultural Autonomy” in the Republic of Serbia . . . . .</i>	<i>42</i>
<i>Зоран Павловић, Службена употреба језика и писма националних мањина . . . . .</i>	<i>43</i>
<i>Zoran Pavlović, Official use of Minority Languages and Scripts . . . . .</i>	<i>61</i>
<i>Милош Миленковић, Заједница немајеријалног културног наслеђа мањина у Републици Србији – прилике и препреке . . . . .</i>	<i>63</i>
<i>Miloš Milenković, Opportunities and Obstacles to Minority Intangible Cultural protection in Serbia . . . . .</i>	<i>69</i>
<i>Петар Теофиловић, Трендови у области права националних мањина у Србији. . . . .</i>	<i>71</i>
<i>Petar Teofilović, Some Trends in the Area of Minority Rights in Serbia . . . . .</i>	<i>81</i>

Ксенија Марковић, Јовица Павловић, <i>Територијална или културна аутономија за националне мањине? Студија случаја Републике Србије</i>	83
Ksenija Marković, Jovica Pavlović, <i>Territorial or Cultural Autonomy for National Minorities? A Case Study of Serbia</i>	98
Дубравка Валић Недељковић, <i>Медији на језицима националних мањина у Србији од Устава и законских норми до свакодневице</i>	99
Dubravka Valić Nedeljković, <i>Media in Minority Languages in Serbia, from the Constitution and Legal Standards to Everyday Life</i>	112
Александра Боснић Ђурић, <i>Обликоворна моћ културе и могућности креирања интеркултурне сензибилности у глобализованом свету</i>	113
Aleksandra Bosnić Đurić, <i>Shaping Power of Culture and the Possibility of Creating Intercultural Sensibility in a Globalized World</i>	123
Зоран Лутовац, <i>Перспектива интеркултуралности у контексту перцепције грађана Србије о националним мањинама, суседима и имигрантима</i>	125
Zoran Lutovac, <i>Perspective of Interculturalism in the Context of Serbian Citizens Perceptions on Ethnic Minorities, Immigrants and Neighbors</i>	139
Бранимир Стојковић, <i>Појраничје, мањине и међукултурно комуницирање</i>	141
Branimir Stojković, <i>Boundary, Minorities and Intercultural Communication</i>	151
Сања Лазаревић Радак, <i>Сто година (не)толеранције: националне државе, хибридности и балканизација</i>	153
Sanja Lazarević Radak, <i>Hundred Years of (In)Tolerance: National States, Hybridity and Balkanization</i>	165

ПРЕДГОВОР

Према речима чувеног француског писца Албера Камија (Albert Camus) демократија није закон већине, већ заштита мањине. Норвешки драмски писац Хенрик Ибсен (Henrik Ibsen) иде корак даље. Према њему, мањина је увек у праву.

Није сигурно да је мањина увек у праву, али је тачно да се оправдани захтеви мањина чешће негирају, него оправдани захтеви већине. И то нас води до сложеног питања када су мањине заправо у праву.

У овом Зборнику сакупљени су радови који су представљени на Округлом столу са називом „Права националних мањина у уставноправном систему Републике Србије“. Округли сто одржан је 27. новембра 2017. године у организацији Одбора САНУ за проучавање националних мањина и људских права. Предмет Округлог стола једна је од тема које су од посебног значаја при укључивању Србије у европске интеграције.

Неколико радова настоји да стави питање мањинских права у шири концептуални и историјски контекст, отварајући и питање перспективе њиховог развоја. У ову групу радова могао би се сврстати рад Зорана Лутовца посвећен перспективама интеркултуралности, те перцепцијама грађана Србије о националним мањинама, суседима и имигрантима. Ту спада и рад Сање Лазаревић Радак, која настоји да предочи поимања толеранције и нетолеранције током последњих сто година. У ову групу спада и рад Петра Теофиловића који настоји да прати трендове у области мањинских права у Србији, затим рад Александре Боснић Ђурић са фокусом на културу и интеркултуралну сензибилност, те рад Бранимира Стојковића који настоји да сагледа границе и међукултурно комуницирање.

Значајан број радова посвећен је специфичним конкретним мањинским правима, те одређивању њиховог домашаја. Ксенија Марковић и Јовица Павловић отварају дилему између опција територијалне и културне аутономије. Тамаш Корхеџ и Горан Башић дају анализу нетериторијалне (односно културне) аутономије у српским уставноправним оквирима. Радови Зорана Павловића, Милоша Миленковића и Дубравке Валић Недељковић испитују стање и могућности у погледу одређених кључних елемената културне (нетериторијалне) аутономије, као што су питање службене употребе језика, заштите нематеријалног културног наслеђа, те функционисања медија националних мањина.

Суживот више култура у Србији је и пожељан и могућ. То подразумева и мањинска права. Радови у овом Зборнику доприносе томе да се ова потреба схвати, као и да се јасније види која мањинска права представљају ослонац равноправног суживота у Србији.

Академик Тибор Варади

ОБЛИКОТВОРНА МОЋ КУЛТУРЕ И МОГУЋНОСТ КРЕИРАЊА ИНТЕРКУЛТУРНЕ СЕНЗИБИЛНОСТИ У ГЛОБАЛИЗОВАНОМ СВЕТУ

АЛЕКСАНДРА ЂУРИЋ БОСНИЋ*

А п с т р а к т. – У раду се, из перспективе мултикултуралности, анализира феномен одсуства емпатије као психолошког процеса који укључује способност непосредног уживљавања у емоционална стања, мишљења и понашања људи. Проживљавајући осећања других, проживљавамо их и сами. Емпатија као психолошки механизам наравно није страна хуманој историји, али јој, нажалост, у далеко већој мери, нису страна ни њена наличја, стања равнодушности или суровости која мање или више оштро и неповратно повлаче границу између „нас“ и „њих“. У том смислу, основни предмет овог рада је феномен ишчежавања емпатије, како на локалном (Србија), тако и на регионалном нивоу (Европа). Наша претпоставка је да би глобална примена интеркултуралне комуникације, као модела савремене друштвености, омогућила достизање нове, глобалне етичке свести која би била супротстављена култури затворености, ксенофобичности, идеолошкој задртости и одсуству емпатије. У том смислу ћемо посебно анализирати однос између нормативно-институционалне и реалне димензије статуса националних мањина у Србији, изазове са којима се суочава Европа везане за тзв. „мигрантску кризу“, али ћемо анализирати и обликотворну моћ културе, не само као потенцијала за креирање интеркултуралне сензибилности, већ и као могућег одговора на ове проблеме.

Кључне речи: емпатија, култура, граница, идентитет, интеркултуралност

1. КОНТЕКСТ: ИШЧЕЗАВАЊЕ ЕМПАТИЈЕ – ОНИ И(ЛИ) МИ

Глобални изазови 21. века, мигрантске кризе, тероризам, идеолошки и политички репресивна навирања, сукоби и насиља, екстремно сиромаштво и глад требало би, како налаже рационални увид просечно свесног грађанина, да укину право на осећање да (са)осећања нема, или право на равнодушност. Међутим, уколико би идеја хуманости у савременом светском поретку заиста требало да искорачи из својих претесних теоријско-спекулативних граница и ограничења, онда ни пуко помањкање равнодушности, оличено у начелним

---

* Завод за културу Војводине, Нови Сад; и-мејл: sasabosnicdjuric@gmail.com

солидарностима, млаким толеранцијама и површним симпатијама, неће бити довољно да би трагична глобална инсценација немогућности суживота култура, која оживљава на различитим местима и у различитим временским исечцима, била, на тренутак, заустављена или барем ублажена.

Сведоци смо, дакле, глобалног парадокса – с једне стране, теоријски постулати о интеркултурној комуникацији, антирасизму, антитероризму и неопходност нове хумане парадигме као да никада нису били марљивије експлицирани и с друге, неки стварни свет, стварност у којој се одвијају наше појединачне егзистенције и која је ретко када била засићенија ирационалношћу и непредвидивошћу насиља и идентитетских узурпација. Стварност, у којој смо „ми“ сасвим удаљени од „њих“ и у којој ће „они“ тешко постати заиста видљиви.

Почетком двадесетог века немачки филозоф и психолог Теодор Липс (Theodor Lipps) у теорију естетике увео је појам „уосећавање“ (Einfühlung) и оно је углавном значило интуитивно уношење сопствених осећања и ставова у уметничко дело или природну појаву. Ова ужа и спецификована дефиниција емпатије временом је почела да означава психолошки процес који је моћ непосредног уживљавања у емоционална стања, мишљења и понашања људи и свих других осећајних бића. Проживљавајући осећања других, проживљавамо их и сами. Како год дефинисана, емпатија као психолошки механизам није наравно страна хуманој историји, али јој, нажалост, у далеко већој мери, нису страна ни њена наличја, стања равнодушности или суровости која мање или више оштро и неповратно повлаче границу између „нас“ и „њих“. Глобално, регионално и локално – ишчезавање емпатије је увек у знаку укидања простора за практичну примену интеркултуралног дијалога.

На диктат монокултуралности се пристаје и она се бира слободном вољом. Ова слободна воља избора је уједно и воља за успостављањем границе између оних „виших“ и „нижих“, „подобних“ и „неподобних“, расно „чистих“ и расно „прљавих“, између „нас“ и „њих“. Покушај успостављања и одржавања граница, менталних и стварних, увек подразумева како ограђивање своје људскости или своје територије, тако и право упада и запоседања туђег – емотивног, физичког, духовног, идентитетског, идеолошког простора. Искуство о граници, мисли Пјеро Занини (Piero Zanini), увек полази од наше унутрашњости. Утврдити неку границу значи „установити један простор, дефинисати полазну тачку, тачку од које се креће и на коју се позива, линију сигурну и стабилну“¹, као у већој или мањој мери видљиву ознаку коју сами бирамо и намећемо или нам је култура намеће.

Предмет овог рада је феномен ишчезавања емпатије, како на локалном (Србија), тако и на регионалном нивоу (Европа). С друге стране, наша претпоставка је да би глобална примена интеркултуралне комуникације, као модела савремене друштвености, омогућила достизање нове, глобалне етичке

¹ Pjero Zanini, *Značenje granice*, Beograd, Clio, 2002, стр. 24.

свести која би била супротстављена култури затворености, једнозначности, ксенофобичности, идеолошкој задртости и идеолошком насиљу. У том смислу ћемо најпре одредити појам интеркултуралности, а затим посебно анализирати однос између нормативно-институционалне и реалне димензије статуса националних мањина у Србији, као и изазове са којима се суочава Европа везане за тзв. „мигрантску кризу“, али ћемо анализирати и обликотворну моћ културе као потенцијала за креирање интеркултуралне сензибилности као могућег одговора на ове проблеме.

2. О ПОЈМУ ИНТЕРКУЛТУРАЛНОСТИ

Заједнички именитељ актуелних дефиниција појма интеркултуралност упућује и на дефинисање појмова: интеркултурално разумевање, интеркултурална суочавања, интеркултуралне околности, процеси, стања, могућности прожимања утицаја и препознавања, као и на практиковање културних контаката лишених неспоразума и конфликта. Као једна од најопштијих одредница интеркултуралности наводи се да је она теоријски модел за људско понашање у ситуацијама када долази до сусретања култура. У овом контексту културе се, дакако, не посматрају као затворени ентитети, него као системи отворених могућности који се изграђују у узајамности и који су склони кретању и променљивости.

Теоријска одређења појма интеркултуралност уједно указују и на важење његовог семантичког оквира: у овом контексту префикс интер виђен је као индикатор сусретања и суживота култура као варијетета који увек подразумевају и знање о самом себи и разумевање алтеритета. Уколико прихватимо формулацију по којој је интеркултурална комуникација кадра да отвори нови цивилизацијски простор, а интеркултурална компетенција значи способност да се тај нови метапростор креира путем отворености, емпатије и толеранције, онда се и мисија интеркултуралности указује као креативни ангажман, као континуирана акција у смислу подешености за поништавање затворености и коначности стигматизирајућих баналности и задатих образаца у теорији и уметности, егзистенцији и друштвеном контексту, личним и колективним идентитетима и изборима. Управо када је реч о могућностима успостављања и начину перцепције европског културног идентитета, Бранимир Стојковић упућује на разлику између мултикултурализма као културног плурализма који је у основи статичан и усмерен на „паралелну коегзистенцију култура“ и интеркултурализма који је „динамичан али се као делотворна културна стратегија не примењује глобално, на односе између националних култура“.²

---

² Branimir Stojković, *Evropski kulturni identitet*, Niš: Prosveta, 1993, стр. 141.

3. ИЗАЗОВИ МУЛТИКУЛТУРАЛНОСТИ У СРБИЈИ

Упркос прокламованом и декларативном културном и политичком плурализму, у друштвеној реалности Србије се и даље сусрећемо са једностраном доминацијом нормативне, формално-институционалне димензије разумевања мањинских проблема. Може се рећи да је овај институционални аспект непрестано растао током претходних пола века – све већи број установа и гарантованих мањинских права убедљиво говори о високом стандарду формалне заштите положаја мањина. Образовање, информисање и култура су области у којима су се мањинска права највише развијала. У Војводини је, на пример, у службеној употреби шест језика, а национални савети, као и Савет националних заједница, су тела која, свакако, представљају корак више у остваривању мањинских права.

Међутим, поред развијеног система институционалне заштите мањина, изван тог нормативног контекста, у свакодневном животу ретко се чују аутентични гласови самих припадника мањинских заједница. Томе доприноси и суштинска затвореност оличена у гето-културалности, односно, друштвени амбијент који не погодује манифестовању различитости и у коме не постоје услови за практичну примену интеркултурног дијалога (ни у медијима, ни у школском систему). Тако, чињеница да се припадници мањинских заједница често осећају грађанима другог реда, да се често осећају повређеним и да се тешко идентификују са државом у којој живе, остаје скривена иза формалних кулиса институционалних структура.

Због тога је задатак културних стратегија, које би требало да јачају процес интеркултуралне комуникације, да у фокус стави грађанина, субјекта, појединца, уместо формалне, институционалне димензије мањинског живота – оно што је некада била прича о декларативним правима, установама, одборима и комисијама сада би требало да буде прича о човеку, његовим реалним искуствима, о рањивости, његовом погледу на живот у Србији из угла припадника мањинске заједнице.

Разлика између декларативних права формулисаних у нормативним актима и личних искустава грађана отвара поље за афирмацију пројеката који практично унапређују интеркултуралну комуникацију и којима ће се обе ове димензије приближити и створити услове за ново разумевање (ауто) перцепције припадника мањинских заједница.

Декларативно, Акциони план за Поглавље 23 за приступање Србије Европској унији предвиђа да је неопходно „интензивирати напоре у циљу унапређења интеракције између различитих заједница које живе у Србији, кроз успостављање механизма за побољшање координације и сарадње међунационалних савета националних мањина и ефикасног рада националних савета националних мањина“³. Међутим, Нацрт стратегије развоја културе Републике

³ Акциони план за Поглавље 23 за приступање Европској унији 3.8, стр. 303.

Србије од 2017. до 2027. године, као један од приоритета наводи „неговање српског језика и ћирилице“ и „повезивање српског културног простора“ јер аутори Нацрта налазе да је „неопходно изградити и ојачати механизме помоћу којих би удаљени делови српског народа могли очувати интензивну културну комуникацију са матицом и ојачати национални идентитет изложен неизбежним асимилационим процесима“⁴. Такође, Нацрт као посебан проблем апострофира „негативне последице“ по језичку културу у јавном простору и заступљеност ћирилице као историјског писма српског народа у условима „глобалне комуникације“. Према ауторима Нацрта ово је један од проблема који „изискују системска решења и подршку“⁵. Истовремено, као један од приоритета, наведени су интеркултурни дијалог и међународна сарадња, уз експликацију која упућује на то да је „култура националних мањина на територији Републике Србије интегрални део културне сцене Србије“ који „представља њено богатство оличено у различитости“⁶.

Према истраживању Загорке Голубовић и Исидоре Јарић из 2009. године о вредносним усмерењима грађана у променама после 2000. године, иако трагови „неугашеног национализма“ у исказима испитаника нису више тако експлицитни и агресивни, могу се идентификовати на основу уверенисти у супериорност српског народа („бољи смо од других“), сумње да ће нам бити боље у Европској унији, као и ставова који су експлицитно против придруживања Србије Европској унији⁷.

У контексту истраживања међуодноса историје, система вредности и културних образаца, и Дубравка Стојановић указује на стварање нове традиције у ревизијама историје након 2000. године, као и на утицај система образовања на обликовање националне свести независно од чињеница, при чему се не мења само интерпретација чињеница већ и оне саме, са циљем конструисања пожељне стварности⁸.

За изазове мултикултуралности у Србији двехиљадитих, а након разорног утицаја пробуђених национализма у земљама некадашње Југославије деведесетих, развијање и практична примена интеркултуралне сензибилности, емпатије и интеркултуралног знања кроз системе медија, образовања и институција културе указује се, дакле, не само као неопходни стандард већ и као императив.

---

⁴ Нацрт стратегије развоја културе Републике Србије од 2017. до 2027, стр. 52.

⁵ *Истио*, стр. 51.

⁶ *Истио*, стр. 48.

⁷ Zagorka Golubović i Isidora Jarić, *Kultura i preobražaj Srbije – vrednosna usmerenja građana u promenama posle 2000. godine*, Beograd: Službeni glasnik, Res Publica, 2010.

⁸ Dubravka Stojanović, *Tumačenje istorije, sistema vrednosti i kulturni obrazac*, Beograd: Republika br. 446–447, 2009.

4. ДРУГО ЛИЦЕ ЕВРОПЕ: НОМАДИ ИЛИ АПАТРИДИ У ИНТЕРКУЛТУРАЛНОМ СВЕТУ

Слика другог, рекло би се, первертираног лица Европе, са „ухваћеним“ призорима жица, паса и зидова, импровизованих кавеза у којима људи под маскама хране друге људе бацајући им „следовања“, бетонско-жичаних брана које обезбеђују војници и затвореници, а све у име заштите и чистоте хришћанске Европе, говори и одвећ знаковито о новој-старој манихејској подели на црно-бели свет. Свет у којем, и седамдесет година након холокауста, ксенофобија, расизам и мржња постоје и постају све жешћи. Уместо коначног превазилажења концепта националне државе, историја Европе као да се вратила два корака уназад, суочивши се изнова са дилемом – космополитизам или неонацизам? Или дилемом, Европа затворених или отворених граница?

У име императива очувања сопствене територије и ненарушиве чистоте органске заједнице, насиље у колективистичкој перцепцији постаје „одбрана“. Према Балибару, не само европска култура него и идеја, па чак и мит о Европи, садржи две специфично расистичке идеолошке схеме способне да и даље производе ефекте колективног сећања и перцепције: то су схеме колонијализма и антисемитизма. Ако, тврди Балибар, максималан интензитет расистичког дискурса и понашања тежи да се усредсреди на популације „арапско-исламског“ порекла, то је стога што је у овом случају дошло до сажимања и међусобног преклапања колонијалне и антисемитске схеме. Овакву идеолошку делотворност Балибар препознаје као делотворност прошлости⁹. И управо ова идеолошка делотворност прошлости обавезује како на свесност, тако и на правремену деконструкцију опасних идеолошко-политичких концепата. Отуд је и свако неопрезно поигравање заводљивим инсигнијама и „моћима“ колективистичких идентитета у исти мах и покретање ирационалног механизма са, без изузетка, погибелним последицама. Нема, дакле, недужног шовинизма и нема лаке кокетерије са идејом надређене расе, нације или конфесије. Баш као што нико није лишен индивидуалне хумане одговорности уколико је заклоњен и амалгамисан колективном вољом заједнице.

Насупрот ксенофобичним амалгамима који непрекинито продукују конфликте и колективне мржње и насиља у пројектованој слици безбедне и хумане Европе, убедљиво су функционализовани наративи о глобалној блискости и солидарности, а хомогенизација по принципу националног супституисана је хомогенизацијом по принципу хуманог. Но, затварање граница и надлетања хеликоптера, сцене несхватљиво бруталних обрачуна полицајаца са мигрантима, организовање протестних неонацистичких скупова, организовање војске и подизање „заштитних“ бедема, управо су наличје ових, не само убедљиво функционализованих, већ и у јавном говору званично прихваћених наратива.

⁹ Etjen Balibar, *Mi, građani Evrope*, Beograd: Beogradski krug, 2003.

Да би успостављање индивидуалне одговорности неапсорбоване и незакриљене колективном сведозвољевштином било могуће, био би, свакако, неопходан преображај и било би неопходно преобликовање истином, историјском и искуственом. Тек такав преображај значио би уједно и прочишћење, онакво каквим га је видео Јасперс 1946. године, пишући о проблему колективне кривице и одговорности: „Самопросветљење народа у историјској освешћености и лично самопросветљење појединца наизглед су две различите ствари. Заправо се прво одиграва само посредством другог... И овде се морамо окренути против колективног начина мишљења. Сваки истински преображај одвија се у појединцу, у безбројним појединцима“¹⁰.

5. ОБЛИКОТВОРНЕ МОЋИ КУЛТУРЕ

Култура би могла бити виђена, пише Герт Хофстеде (Geert Hofstede), и као конгломерат менталних програма који постављају изазове и условљавају одговоре индивидуа на окружење. Оваква формулација подразумева и постављање дистинкција између различитих нивоа обликовања погледа на свет. Док је најдубљи ниво детерминисан људском природом и заснован на општим биолошким реакцијама, а највидљивији ниво на јединственим личним генетским искуствима и конституцијама, средњи ниво се односи на подручје културе и заснива на заједничким искуствима, вредностима и ставовима које делимо са већом или мањом групом.

Дакле, културу је могуће дефинисати и као својство заједничко групи, као заједничко обликовање погледа на свет које „[...] омогућава припадницима једне групе посебну блискост у односима која је онима који не припадају тој групи ускраћена“¹¹. Хофстедову дефиницију Томас и Инксон (David Thomas, Kerr Inkson) употпуњавају претпоставкама које могу бити посебно индикативне у контексту тумачења подесности културе да буде у функцији инструмента владајуће доктрине: култура се учи и дуготрајна је, има моћан утицај на понашање, систематична је и организована, и добрим делом „невидљива“. Култура се, дакле, гради временом, на основу колективног искуства, филтрирана кроз мноштво историјских догађаја, а чланови групе је као дуготрајно и консеквентно ментално детерминисање усвајају путем интеракција (са окружењем и међусобно) путем институција и породице.

Обликовање погледа на свет које подразумева култура стога је веома снажно и, у овом или оном смислу, неизбежно, будући да је култура као организован систем вредности, ставова, уверења и значења, иманентно систематична. Управо због потенцијала детерминисања ума и задавања координата које може да наметне властита култура, према културама других често се осећа

¹⁰ Карл Јасперс, *Питање кривице*, Београд, Samizdat Free B92, 1999, стр. 82.

¹¹ Дејвид Томас и Кер Инксон (2011), *Културна интелигенција*, Београд: Clio, 2011, стр. 39.

аверзија или се доживљавају као стране, чудне и недокучиве. Координате се, када је реч о култури, задају свим расположивим средствима – од језика и обичаја до уметности, медија и архитектуре. Међутим, чињеница која посебно погодује инструментализовању културе од стране владајуће доктрине је она на коју, у нешто другачијем контексту, указују Томас и Инксон, а која се односи на специфичну „невидљивост“ или скривеност културе: „Важан део леденог брега, у овом случају културе, нису видљиви физички симболи који се налазе изнад површине, него су то скривене вредности које су им у основи и претпоставке које они изражавају“¹². Управо су вредности, друштвене структуре и начини размишљања као „невидљиви“ делови културе и најважнији, али и најподеснији за идеолошко обликовање и преосмишљавање. Процеси идеолошког преосмишљавања нису подједнако делотворни и изводљиви у свакој култури – у зависности од тога да ли су „чврсте“ или „лабаве“, да ли су, дакле, једнообразне и сачињене од хомогене популације, или супротно, да ли су индивидуалистичке или колективистичке, у њима ће се на различити начин формирати и култивисати основне културне вредности које су можда најугицајнији фактор у имплантацији одређеног идеолошког или политичког модела. У том смислу, културне вредности видимо као изузетно моћне покретаче или дестабилизаторе одређене политичке доктрине, у зависности од тога да ли се она тек успоставља, конзервира, или мења.

Културно детерминисање је у непосредној вези са усвојеним или потенцијално жељеним културним вредностима, као „ментални шаблон“ који задаје смернице и даје „праве“ или „лажне“ слике. Оно се манифестује унутар културног система са циљем да оствари скуп симболичких, социјалних, политичких и економских моћи.

Управо би глобална комуникацијска премреженост и видљивост могле бити гаранти реализације новог, „демократског“ хуманизма у којем културе и културне политике, будући потенцијално просветитељске, заузимају доминантан простор, простор интеркултуралне комуникације као глобалне културолошко друштвене супротстављености једнозначности, затворености, ксенофобичности и стигматизацијама, идеолошкој задртости и идеолошком насиљу. Глобална примена интеркултуралне комуникације као модела савремене друштвености у исти мах би значила и практичну потврду Керцовог (Paul Kurtz) новог глобалног хуманизма, као и, најчешће путем реформе система културе, медија и образовања, достизање нове глобалне етичке свести која подразумева: да „за сваку повреду људских права може одмах да се сазна и да јој се пружи отпор“, да „диктаторски режими не могу више да чине зло 'некажњено' а да их савест светске заједнице не позове да положе рачун“, да „ниједан народ или култура не могу више да полажу права на имунитет од универзалне декларације о људским правима, или да поричу њену примењивост на све своје житеље“¹³.

¹² Исто, стр. 46.

¹³ Pol Kerc, *Kako preurediti savremeni svet*, Beograd: Filip Višnjić, 2005, стр. 178.

Интеркултурална сензибилност сугерише постојање свести да, како формулише Керц, „људи деле скуп заједничких хуманих вредности – упркос културној различитости“¹⁴. У том смислу социо-етичка и културолошка превенција не би смела да се „завршава у нашој етничкој енклави или на националној граници“, јер управо нас етичка рационалност упућује да „градимо установе сарадње и да, где год можемо разлике усклађујемо мирољубиво“: „Шири налог гласи да непристрасна етичка рационалност треба да важи за сва људска бића, која имају једнако достојанство и вредност“¹⁵. Ово свакако подразумева и деконструкцију устаљених, архаичних, ригидних, стигматизирајућих и манипулативних идеолошких матрица и стереотипних формација, установљење нових културолошких парадигми заснованих на моделу отворености, као и активну примену културних политика које промовишу моделе интеркултуралних интеракција и комуникација.

Уколико прихватимо актуелну премису према којој нема идентитета који би нам се у потпуности наметнуо на силу, али има упорних идентитетских стратегија које су на појединим територијама и у различитим временским исечцима увек смишљено водили заинтересовани актери, онда бисмо се могли сложити и са чињеницом: било да смо савремени номади или конзервативни традиционалисти, као протагонистима 21. века, негде у вавилонској пометњи језика и култура, одгонетање и демистификовање покушаја ових идентитетских узурпација (могућих увек и свуда) указује нам се као неопходно и есенцијално умеће. Препознавање настојања и стратегија савремених идентитетских хегемониста у нашем је интересу без обзира на то да ли нас мучи колективно сећање на, како то формулише Жан Франсоа Бајар (Jean Francois Buart), домаће комунистичке апаратчице преобраћене у ултранационалисте или руандске хуту екстремисте и њихове паравојне јединице – увек је реч о једнако опасним идентитетским сновима или кошмарима којима се приклањамо јер нас очаравају или тероришу.

Без сумње, свет у којем живимо измиче коначним дефиницијама. У потоњим, према неким и предапокалиптичним временима, да ли због слућења свеопште ентропије или есенцијалне сумње као подразумевивог и готово програмског оквира „новог доба“, отворено је питање: ко смо то ми, а ко су то они, странци? И, да ли нам, и под којим условима, интереси икада могу бити исти? Чини се сасвим оправданим прихватити констатацију да је мало појмова толико компромитованих као што су појмови идентитет и глобализација. Подразумева се, у истој мери су компромитоване колико њихове семантичке варијације толико и њихове теоријске (и практичне) импликације: мелтингпот, глобално село, вестернизација, американизација, криза идентитета, културе у нестајању, глобалне завере...

Метафором „одбеглог света“¹⁶ Ентони Гиденс (Anthony Giddens) глобализацију објашњава као сложени, незаустављиви низ процеса који за-

¹⁴ *Исџо*, стр. 182.

¹⁵ *Исџо*, стр. 185.

¹⁶ *Entoni Gidens, Odbegli svet*, Beograd: Stubovi kulture, 2005.

хватају једнако и економију и политику, технологију и културу, и који су у својој суштини парадоксални и условљени непредвидљивом планетарном екстазом електронских комуникација. Отуд је паралелно са „вестернизацијом“ или „американизацијом“ сасвим реално и оживљавање локалних културних идентитета у разним деловима света а локални национализми заправо су отпор и одговор утицајима глобализације. Одбегли свет као свет у сталном измицању истовремено је означен и слабљењем старих држава – нација (јер се, према Гиденсовом увиду, државе данас суочавају са ризицима и опасностима а не са непријатељима), и немогућношћу идеолошке и културне контроле (јер она не може да преживи у ери глобалних медија). Пред нама, и са нама, успоставља се један нови поредак: Гиденс га, као поредак који настаје на прилично „анархичан“, „хаотичан“ и непредвидив начин, назива глобалним космополитским друштвом, а Клаудио Магрис (Claudio Magris) га упркос претећој појмовној „испражњености“ надасве упечатљиво дефинише као узбудљив процес, као процес стварања нове и „светски аутентичне универзалности“, као „израз цивилизације целог света а не само Запада и Истока“ који се „први пут у историји рађа или може да се роди, упркос и усред хиљада опасности и грозних изопачења“¹⁷. Отуд је „одбегли свет“, заправо, свет који се незауостављиво опире затварању у коначни знак: можда као нови изазов супротстављен глобалном колапсу, етичком, естетском и комуникацијском, или као одговор на искушење краја или утопија која то полако престаје да буде, као остварење визије о освајању простора планетарне блискости.

ЛИТЕРАТУРА

- Pjero Zanini, *Značenje granice*, Beograd: Clio, 2002.
 Акциони план за Поглавље 23 за приступање Европској унији, 3.8.
 Нацрт стратегије развоја културе Републике Србије од 2017. до 2027.
 Zagorka Golubović i Isidora Jarić, *Kultura i preobražaj Srbije – vrednosna usmerenja građana u promenama posle 2000. godine*, Beograd: Službeni glasnik, Res Publica, 2010.
 Dubravka Stojanović, *Tumačenje istorije, sistema vrednosti i kulturni obrazac*, Beograd: Republika, br. 446–447, 2009.
 Etjen Balibar, *Mi, građani Evrope?*, Beograd: Beogradski krug, 2003.
 Карл Јасперс, *Пишање кривице*, Београд, Samizdat Free B92, 1999.
 Dejvid Tomas i Ker Inkson (2011), *Kulturna inteligencija*, Beograd: Clio, 2011.
 Pol Kerc, *Kako preurediti savremeni svet*, Beograd: Filip Višnjić, 2005.
 Branimir Stojković, *Evropski kulturni identitet*, Niš: Prosveta, 1993.
 Entoni Gidens, *Odbegli svet*, Beograd: Stubovi kulture, 2005.
 Klaudio Magris, *Vašar tolerancije*, y: Glokalni svet – osam ogleda o globalizaciji, Beograd: Alexandria press, 2002.

¹⁷ Klaudio Magris, *Vašar tolerancije*, y: Glokalni svet – osam ogleda o globalizaciji, Beograd: Alexandria press, 2002, стр. 94.

Aleksandra Đurić Bosnić

SHAPING POWER OF CULTURE
AND THE POSSIBILITY OF CREATING INTERCULTURAL
SENSIBILITY IN A GLOBALIZED WORLD

S u m m a r y

In this paper, from the perspective of multiculturalism, we have analyzed the phenomenon of lack of empathy as a psychological process that involves the ability to directly perceive emotional states, thoughts and behaviors of other people. Empathy as a psychological mechanism is not unknown to human history, but unfortunately, to a greater extent, it is not unknown to them, either the states of indifference or cruelty that more or less sharply and irreversibly pull the boundary between “us” and “them”. In this sense, the main subject of this work was the phenomenon of empathy emanating, both at the local (Serbia) and at the regional level (Europe). Our assumption was that the global application of intercultural communication, as a model of contemporary sociability, enables the attainment of a new, global ethical awareness that would be opposed to the culture of isolation, xenophobia, ideological fixation and lack of empathy. In this sense, we have especially analyzed the relationship between the normative-institutional and the real dimension of the status of national minorities in Serbia, the challenges that Europe is facing in relation to the so-called “Migrant crisis”, but we also analyzed the shaping power of culture not only as a potential for creating intercultural sensitivity, but also as a possible answer to these problems.

Keywords: empathy, culture, boundaries, identity, interculturality

